

Віталій Щербак

**Брехуненко В., Синяк І. Адвокати в судочинстві
ранньомодерної Української держави — Гетьманщини.
— К. : КВІЦ, 2017. — 432 с.**

Проблематика українського судочинства Гетьманщини неодноразово ставала об'єктом історичних студій. Основна увага акцентувалася на правових нормах, зафіксованих у тогочасних юридичних кодексах — Литовському Статуті та Магдебурзькому праві. Водночас інші аспекти функціонування важливого суспільного інституту Української держави означувалися здебільшого лише коротко. До них належить і питання адвокатської діяльності, що стало предметом дослідження Віктора Брехуненка та Івана Синяка.

Актуальність наукового пошуку не викликає сумніву, адже саме в ранньомодерну добу шляхом урізноманітнення адвокатських практик відбувалося формування професійної адвокатури з високим суспільним статусом. Ліквідація російською імперською владою Гетьманщини зумовила припинення цього процесу, і лише в добу незалежності вітчизняна адвокатура відновила свою діяльність.

На підставі джерел з Центрального державного історичного архіву України у місті Києві, матеріалів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, відділів рукописів Національної бібліотеки у Варшаві та Бібліотеки Польської національної академії наук у Кракові вперше у вітчизняній історіографії представлена картина діяльності адвокатів Гетьманщини.

Витоки інституту адвокатури в Україні автори справедливо відносять до другої половини XVI ст., покликаючись на існуючі історичні дослідження. При цьому вони відзначають постання адвокатської діяльності в Гетьманщині на перетині успадкованої старовини та впровадження новацій, породжених радикальними змінами в українському суспільстві з середини XVII ст.

Законодавче поле адвокатської практики логічно окреслене на тлі правової системи Гетьманщини, яка не ревізувала правових норм, зафіксованих у Литовському Статуті та збірниках Магдебурзького права. Основні зусилля концентрувалися навколо упорядкування судового процесу. З часом виникла ідея кодифікації українського права, що мало б усунути розбіжності між правовими нормами та надати законності створеному в Гетьманщині судоустрою, а саме: сотенним, полковим судам та Генеральному військовому суду. Наголошують автори і на прагненні Російської імперії накинати Українській державі власну версію судового процесу, починаючи з діяльності І Малоросійської колегії.

Адвокатські практики в Гетьманщині проаналізовані на підставі положень Литовського Статуту із вказівкою на термінологію для означення «адвокатів» та окреслення кола осіб, які мали право працювати в даній царині. Детально розглянуто кодифікацію адвокатської справи у «Правах, за якими судиться малоросійський народ». Увага акцентується на змінах під нові умови функціонування Української держави. Зокрема, кодифікатори, упорядковуючи законодавчу базу, узгодили систематизовані норми для покриття поля адвокатської діяльності. Водночас вони були модифіковані під потреби, актуалізовані практикою судів Гетьманщини. Автори не обійшли увагою і спроби «московських втручань» у правове поле діяльності українських адвокатів.

Відтворення соціального портрету адвокатів XVI–XVII ст. здійснюється через тлумачення понятійного апарату судочинства Гетьманщини, з'ясування походження і соціального статусу адвокатів та кваліфікаційних вимог до них. Автори наводять характеристику різних категорій населення, з яких походили адвокати, — від урядової старшини до рядових козаків та міщан.

Окреслюючи поле адвокатської діяльності у судовому процесі, автори роблять аргументований висновок про те, що ці люди фактично утримували змагальність сторін і забезпечували високу вірогідність винесення судовими інстанціями вмотивованого вироку, амортизуючи вплив позаправових чинників.

Не останню роль у виборі адвокатської справи відігравала оплата праці. Незважаючи на брак джерел з чіткою фіксацією винагороди за роботу, дослідники зуміли віднайти такі цифри у справах про конфліктні

ситуації між адвокатом та клієнтом. У підсумку наголошується не лише на престижності адвокатських практик у Гетьманщині, але й на отриманні їх учасниками гідного доходу у грошовій та натуральній формах.

Яскравою демонстрацією «адвокатських буднів» став аналіз декількох судових справ різних рівнів: від протистояння ніжинського магістрату з чернігівською єпархією до спору селян і рядових козаків із старшиною. На логічне переконання авторів, саме інтенсифікація та урізноманітнення адвокатських практик зумовили стійку тенденцію до поступового формування професійної адвокатури у Гетьманщині.

Останню третину книги займають додатки, які містять нові джерельні матеріали з вітчизняних архівосховищ, що дасть змогу продовжити роботу над дослідженням проблематики. І до 135 прізвищ встановлених адвокатів, цілком ймовірно, буде додано не менший список.

Безумовно, висвітлення питання адвокатури в судочинстві Гетьманщини не може бути вичерпане однією працею. Разом з тим початок зроблено, а це відкриває широке поле для подальших досліджень.

Книга буде цікавою не лише для дослідників судочинства в Україні ранньомодерної доби, але й для сучасних адвокатів, тих, хто студіює даний фах у вишах та цікавиться історичним минулим своєї батьківщини.

Євген Ковальов

Ададуrow В. Война цивилизаций: Социокультурная история русского похода Наполеона. — Т. 1: Религия — язык. — К. : Лаурис, 2017. — 400 с.

Монографія Вадима Ададуrowа «Війна цивілізацій: Соціокультурна історія російського походу Наполеона» є вельми вагомим внеском у дослідження російсько-французької війни 1812 р., грандіозної за своїми масштабами та наслідками для європейської історії. Особливо велике значення мала ця війна для російської історичної культури. Пойменована в російській історіографії «Вітчизняною війною», вона стала одним з найважливіших складників російської історичної міфології, сильним засобом у політиці пам'яті, темою видатних творів літератури та мистецтва.

На репрезентацію російсько-французької війни 1812 р. значно вплинули і впливають досі пропагандистські стереотипи, створені сторонами конфлікту, що намагалися завдяки цьому виправдати власні дії та заручитися масовою підтримкою населення. В. Ададуrow зайнявся деконструкцією пропагандистських концептів і виявленням практик повсякдення військового часу. При цьому він з'ясує, як пропаганда зумовлювала вчинки людей, втягнутих у збройний конфлікт, військових і цивільних, що належали до різних суспільних верств і жили у різних системах соціокультурних координат. Крім того, автор показує, як попри пропагандистські стереотипи та істотні соціокультурні відмінності люди, котрі опинилися у вирі війни, мусили налагоджувати комунікацію, шукаючи порозуміння, від чого нерідко залежало їхнє виживання. Антропологічна парадигма дала змогу досліднику зануритися у світ «людей 1812 року», спробувати осягнути їхню ментальність, осмислити їхній триб життя в умовах війни.

Варто зазначити, що В. Ададуrow досліджує російсько-французьку війну 1812 р. з урахуванням регіонального контексту, бо характер контактів між завойовниками і тубільцями на теренах колишньої Речі Посполитої, загарбаних Російською імперією, себто у Литві, Білорусі та на Волині, суттєво різнився з тим, що відбувалося у «корінній Росії», тобто у Великоросії. До того ж автор зважає на національну строкатість ворожих збройних сил, насамперед Великої армії Наполеона. Тому, крім власне французів і росіян, автор приділяє чимало уваги іншим учасникам війни — німцям та особливо полякам. Тож війну 1812 р. висвітлено як багатосторонній, етнокультурний конфлікт. Культурна близькість чи віддаленість від місцевого населення, досвід попередніх контактів з ним, ступінь обізнаності з його традиціями — усе це визначало ставлення завойовників до мешканців Російської імперії. Зокрема, це стосується поляків, що вважали вторгнення наполеонівської армії до Російської імперії слушною нагодою для зведення історичних поррахунків з росіянами.

В. Ададуrow представив свою монографію як відгук на знамениту працю Семюела Хантінгтона «Зіткнення цивілізацій». Нині серед українських науковців-гуманітаріїв є чимало прибічників цивілізаційного підходу до осягнення минувшини. Цивілізації претендують на те, щоб стати певним замінником марксистських «суспільно-економічних формацій», які були догмою радянської історіографії та дискредитували себе. Видається, однак, що Хантінгтонове «Зіткнення цивілізацій» є переважно